

Избрани положителни инициативи

Положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

ноември 2009 г.

Europe Direct е услуга, предназначена да ви помогне да намерите отговори на въпросите, които си задавате за Европейския съюз.

Единен безплатен номер (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Някои мобилни оператори не разрешават достъп до номера, започващи с 00 800, или могат да таксуват тези обаждания.

Повече допълнителна информация за Европейския съюз можете да намерите в Интернет чрез сървъра Europa (<http://europa.eu>).

В края на изданието има списък с библиография.

Люксембург: Служба за официални публикации на Европейските общности, 2010

ISBN-13: 978-92-9192-549-0

doi: 10.2811/35847

© Европейски общности, 2010 г.

Възпроизвеждането е разрешено при позоваване на оригинала.

Printed in Belgium

Отпечатано на бяла безхлорна хартия

Положението на
гражданите на ЕС от ромски произход,
които се движат и установяват в
други държави-членки на ЕС

Избрани положителни инициативи

ноември 2009 г.

ОГРАНИЧАВАНЕ НА ОТГОВОРНОСТТА: Настоящият доклад е изготвен по договор за предоставяне на услуги, сключен от FRA. Изразените в него мнения не отразяват непременно официални позиции на Агенцията възложител на доклада.

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ	6
ПОЛОЖИТЕЛНИ ИНИЦИАТИВИ НА ЕС	7
ЕВРОПЕЙСКА КОМИСИЯ	7
НАЦИОНАЛНИ ПОЛОЖИТЕЛНИ ИНИЦИАТИВИ	7
ТРАНСПОНИРАНЕ НА ДИРЕКТИВАТА ЗА СВОБОДНО ДВИЖЕНИЕ	7
СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ В СФЕРАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО	8
ПОЛОЖИТЕЛНИ РЕГИОНАЛНИ ИНИЦИАТИВИ	9
ИНТЕГРИРАН ПЛАН ЗА РОМИТЕ В КАТАЛОНИЯ	9
ПОЛОЖИТЕЛНИ МЕСТНИ ИНИЦИАТИВИ	10
ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМСКИТЕ СЕМЕЙСТВА В СЕСОН	10
ИНТЕГРИРАНИ МАСОВИ ЖИЛИЩА В ПИЗА	11
ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ДЕТСКАТА ПРОСИЯ В КОРДОБА	12
КОНТАКТИ С МЕСТНИТЕ ОРГАНИ	14
ДЕЙСТВИЯ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО	15
СЪЗДАВАНЕ НА МРЕЖАТА ОТ НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗА РОМИТЕ ROMEUROPE	15
ПОДПОМАГАНЕ НА ИНТЕГРАЦИЯТА НА РОМИТЕ ОТ ИЗТОЧНОЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРАНИ	16
„ПРАВО НА УЧИЛИЩЕ, ПРАВО НА БЪДЕЩЕ“	18
ГРУПА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ	18
ПЪТЯТ НАПРЕД	19
БЕЛЕЖКИ	21

Въведение

Движението на гражданите на ЕС от ромски произход претърпя значителни промени след разширяването на ЕС през 2004 г. и 2007 г. Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки, (Директивата за свободното движение),¹ която влезе в сила през април 2006 г. също промени в голяма степен средата и условията, при които се осъществява това движение. Настоящият доклад обобщава информацията за положителните инициативи по отношение на социалното включване на гражданите на ЕС от ромски произход, които живеят в други държави-членки на ЕС, като се позовава главно на първично качествено проучване, проведено във **Финландия, Франция, Италия, Испания и Обединеното кралство**.

Проучването изследва опита на граждани на ЕС от ромски произход при упражняването на техните права на свободно движение и пребиваване, като определя положителни инициативи за социално включване, засягащи гражданите на ЕС от ромски произход, които не живеят в държавите-членки, чиито граждани са; подобни инициативи често са елемент от общата политика за социално включване на ромите.

От проучването става ясно, че **гражданството на ЕС представлява само по себе си „добра практика“**. Гражданите на ЕС от ромски произход по правило могат да се движат по-свободно и безпрепятствено, отколкото когато са били с друг статут — като бежанци, работници мигранти или работници без документи. Въпреки това проучването показва, че гражданите на ЕС от ромски произход продължават да се сблъскват със социална изолация, дискриминация и расизъм в приемащите държави-членки. Необходимостта от активни практики, насърчаващи социалното включване, продължава да е твърде очевидна във всички държави, обхванати от проучването. Към настоящия момент се наблюдава преобладаваща липса на политика на равнището на националните, регионалните или местните органи за насърчаване на социалното включване на гражданите на ЕС, включително тези от ромски и от неромски произход.

Проучването открило добри практики по-специално на местно равнище, и където местните органи са ангажирани по градивен начин с проблемите на ромите и Traveller и/или са ангажирани с въпросите на ромите от други държави-членки на ЕС. Тези добри практики работят особено добре, когато свързват стремежите и опита на ромите с тези на гражданите в „приемащите общности“, и когато мерките се осъществяват посредством всеобхватен подход, засягащ едновременно различни взаимосвързани въпроси, като заетост, жилищно настаняване, образование и други.

Инициативите на гражданското общество работят най-добре там, където наблюдаваме сравнително силно градивно партньорство между публичните органи и неправителствените организации (НПО). Колкото по-активни са партньорствата („**съвместните усилия**“ на **всички различни сектори и равнища**: регламентирани от закона, доброволни и общностни, както и наднационални, национални, регионални и местни органи), толкова по-голяма е вероятността една програма да предоставя положителни, всеобхватни и интегриращи услуги на гражданите на ЕС от ромски произход. Това също така подчертава, че вертикалното и хоризонталното взаимодействие са жизнено важни — нито една от тези мерки не може да се реализира самостоятелно.

Резултатите от проучването също така показват, че малките и местните инициативи могат да бъдат също толкова важни, колкото и по-големите. Те се осъществяват по-скоро на равнището на отделните семейства, които упражняват свободата на движение, отколкото на по-абстрактните представи за „ромите“ като цяло, независимо дали последните са представени в положителен или отрицателен контекст. На това микроравнище местните жители и органи опознават и работят с отделните ромски семейства, което води до по-голяма емпатия и солидарност.

През 2009 г. Европейската комисия даде ясни насоки за прилагането на Директивата за свободното движение.² **Такъв тип насоки представляват сами по себе си добра практика**, тъй като неправилното прилагане на директивата често се отразява негативно върху гражданите на ЕС от ромски произход.

В държавите-членки се реализират редица мерки по конкретни поводи, които могат да бъдат полезен образец за по-нататъшни действия, но които рядко са свързани със стратегическо

планиране. Налице е също и развиващ се набор от политики и планиране на международно и наднационално равнище и по-специално на равнището на ЕС, който започва да задава рамка за положителни мерки. Успоредно с този процес се развива мрежа от дейности на НПО, която също предоставя среда за включване. Основният нерешен въпрос е как тези мрежи могат и трябва да се свържат с цел разработване на терен на положителни инициативи на местно и регионално равнище.

Положителни инициативи на ЕС

Европейска комисия

Що се отнася до мобилността в по-общ смисъл, дейностите на равнище ЕС, свързани със, и насърчаващи свободата на движение и пребиваване в целия ЕС³, са насочени към икономически активните граждани на Съюза. Например EURES (Европейският портал за трудова мобилност) предлага „лесен начин за намиране на информация за работни места и възможности за учене в цяла Европа“⁴. Аналогично Европейската комисия предлага основна и достъпна информация за правата, свързани с гражданството, включително правото на движение и пребиваване, чрез своя уебсайт в раздела „Вашата Европа — Граждани“, където гражданите „могат да научат повече за живота, работата и обучението в друга страна от Европейския съюз“⁵. Порталът на Европейската комисия „Вашата Европа“ дава на гражданите и предприятията практическа информация за техните права и възможности в ЕС. Той е насочен към ситуации от реалния живот с трансгранично измерение, като например европейски граждани, които желаят да работят, живеят и учат в друга страна в ЕС, или европейски фирми, които желаят да преместят дейността си или да открият нов клон на друго място в ЕС. Порталът предоставя много подробна информация за правата на гражданите на ЕС, като правото на пребиваване и установяване в друга държава-членка, социални помощи, правото на достъп до трудова заетост, преходните разпоредби за свободното движение на работници и служители, правата на търсене на работа, гласуване и т. н.

Национални положителни инициативи

Транспониране на Директивата за свободно движение

Член 7 от Директивата за свободното движение признава правото на пребиваване за повече от три месеца, при положение, че хората „притежават достатъчно средства за себе си и за членовете на семейството си, с цел да не се превърнат в тежест за системата за социално подпомагане на приемащата държава-членка през времето си на пребиваване и притежават пълно здравно застрахователно покритие в приемащата държава-членка“. Макар че налагането на това условие да е по-скоро допуснато, отколкото задължително изисквано от директивата⁶, държавите-членки могат да въведат други разпоредби.

Испанското правителство, например, избра изобщо да не привежда в действие тази разпоредба. Директивата за свободното движение беше транспонирана в испанската правна система с Кралски указ № 240/2007:⁷ *Real Decreto sobre entrada, libre circulación y residencia en España de ciudadanos de los Estados miembros de la Unión Europea y de otros Estados parte en el Acuerdo sobre el Espacio Económico Europeo* [Кралски указ за влизането, свободата на движение и пребиваване в Испания на граждани на държави-членки на ЕС и други държави — страни по споразумението за ЕЕЕ].⁸ Испанските органи се консултираха с *Foro para la Integración Social de los Inmigrantes* [Форум за социална интеграция на имигрантите], както и с *Comisión Permanente de la Comisión Laboral Tripartita* [Постоянната комисия на Тристранната трудова комисия по имиграция] и с *Comisión Interministerial de la Extranjería* [Междуведомствена комисия по въпросите на чужденците] и в резултат изразът **„достатъчно средства“ беше пропуснат в текста на указа:**

„Един от най-важните аспекти е, че испанското законодателство [...] установява безусловно правото на пребиваване за гражданите на Съюза. Макар да съществува задължението за

регистрация, гражданите на Съюза трябва само да докажат своята самоличност и гражданство. Не е необходимо да отговарят на никакви други условия (лицето да е наето на работа, да е самостоятелно заето, икономически независимо или студент). Освен това членовете на техните семейства, независимо от своето гражданство, трябва само да докажат семейната връзка или това, че са лица на издръжка, за да придобият право на пребиваване, което произтича от връзката им с гражданин на Съюза. Вследствие на това не е необходимо гражданинът на Съюза да доказва, че притежава достатъчно средства за себе си и за членовете на своето семейство, и че няма да се превърнат в прекомерна тежест за системата на социално подпомагане в **Испания**. Единствените основания, на които може да се предприеме ограничаване на правото на движение, са обществената политика, обществената сигурност и общественото здраве.⁹

На практика този подход в голяма степен благоприятства социалното включване на гражданите на ЕС (както от ромски, така и от неромски произход).

Социално включване в сферата на образованието

Кодексът за прием в училищата в **Обединеното кралство** от февруари 2009 г. урежда образованието на граждани от Европейското икономическо пространство (ЕИП), които пребивават законно в Обединеното кралство, за да „работят или с други икономически цели“.¹⁰ Антирасистките и мултикултурни практики, които са присъщи на образователната система на Обединеното кралство, съдействат за осигуряване на положително, приобщаващо образование за ромските деца. Това положение е обусловено от редица фактори. Расовото равенство, мерките срещу расизма и мултикултурният характер са в основата на британската образователна система и по тази причина работата с различията и зачитането им са в центъра на образователната работа. Тази практика означава, че включването на друга етническа малцинствена група се превръща във въпрос за приспособяване на една рутинна процедура. Това ново преживяване на социално включване в образованието често е определящо за живота на гражданите на ЕС от ромски произход, които упражняват свободата на движение и пребиваване: „За нас, да се

чувстваме част от местната общност, да участваме в социалния и публичния живот, да сме в състояние да предложим бъдеще на децата си, които могат да посещават масовото училище, в голяма степен надделява над трудностите, свързани със започването на нов живот в чужбина“.¹¹

Съществуват редица национални стратегии за образованието, които представляват полезни модели на добри практики, насочени към „циганите/Travellers/ромите“. На първо място налице е всеобхватна политика за социално включване. Това се посочва от Министерството за децата, училищата и семействата на Обединеното кралство в публикацията „*Включването на децата и младежите от общностите на циганите, ромите и Travellers*“. Там смело се заявява:

„Твърде дълго обществото изолираше хората от тези общности. Това породило нарастващо недоверие към властите и много поколения не получили добро образование. Можем ли да си представим колко трудно е на едно дете да учи, когато непрекъснато се страхува да не бъде разобличено, че е циганин, ром или Traveller? Трябва да създадем приобщаваща учебна среда за всички деца. Всички култури трябва да бъдат разбирани и уважавани. Децата от общностите на циганите, ромите и Travellers трябва да се чувстват сигурни и ценени в училище и така родителите и учениците ще бъдат горди да заявят своята етническа принадлежност. Училищата имат задължението да насърчават сближаването между общностите и това е реален въпрос, който изисква тяхното внимание. Знаем, че децата от общностите на циганите, ромите и Travellers могат да имат същите постижения като всички други деца. Някои от вашите колеги са представители на тези общности. Изключително важно е местните органи и училищата да се ангажират ефективно с родителите и децата от тези общности. Трябва да повишим осведомеността и готовността на местните органи, училищата, родителите и учениците да предприемат необходимите стъпки за промяната. Тези насоки имат за цел да предложат практически решения на местните органи и училищата за включване на децата и младежите от общностите на циганите, ромите и Travellers. Ключ към това е разбирането на историята, културата и езика на тези общности. Досегашният опит показва, че умелото им включване в учебната програма и осигуряването на материали за всички ученици може да разруши бариерите. Ефективна практика е, когато учениците виждат,

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

че тяхната идентичност бива зачитана. Децата и младежите се чувстват включени, овластени и мотивирани, и това повишава присъствието в училище и успеваемостта им.¹²

Важно е също така, че училищното преброяване в Обединеното кралство включваше и категорията цигани/роми:

„Цигани/роми — тази категория включва ученици, които се самоопределят като цигани и/или роми, Travellers и/или традиционни Travellers, романичели и/или цигани романичели; уелски цигани/каале и/или шотландски Travellers/цигани, или просто роми. Тя включва всички деца от цигански/ромски етнически произход, независимо дали те живеят като номади, полуномади или в постоянно жилище.“¹³

Поради това идентифицирането на ромските деца и наблюдаването на техния напредък се счита за ключов елемент на включването. Тази политика се осъществява успоредно с пакет други мерки. Те включват специално разработени мерки за повишаване на жизнения стандарт на тази специфична група деца. Например докладът за 2008 г. на Министерството на училищата, децата и семействата *„Подобряване на постиженията на учениците от цигански, ромски и Traveller произход“* представлява сериозен стратегически принос в това отношение.¹⁴

Наред с това в **Обединеното кралство** местните органи отговарят за предоставянето на образование и всеки орган на местно самоуправление разполага със значителна самостоятелност по отношение на изпълнението на националната политика. В рамките на тази система, обаче, съществуват стандартни модели за образование на „цигани/роми/Travellers“, които подкрепят образованието на децата на гражданите на ЕС от ромски произход. В рамките на структурата на службите за децата¹⁵, основните служби на местната администрация, които работят с ромите, са Службата за образование на Travellers (TES)¹⁶ и Службата за постиженията на етническите малцинства (EMAS). И двете служби работят с деца на граждани на ЕС от ромски произход и си сътрудничат с други агенции, като социалните служби и тръстовете за първична здравна грижа.¹⁷

Чрез ангажирането на TES/EMAS с децата на училищна възраст представителите на

образователните служби заемат централно място при връзката с другите членове на семейството на различна възраст като родители, по-големи деца, деца до петгодишна възраст, както и деца в училищна възраст, които не посещават училище. Представителите на TES и EMAS способстват за набавяне на информация за ромските семейства в ЕС и улесняват контакта с респондентите роми, както и с представителите на местните НПО.

Това е възможно, защото местните органи са в състояние да наблюдават етническата принадлежност на учениците чрез Годишното училищно преброяване на равнище на учениците (PLASC).¹⁸ В рамките на преброяването PLASC, въведено през януари 2003 г., се събират данни по стандартизирани категории етническа принадлежност, които включват цигани/роми и Travellers от ирландски произход. От училищата се изисква да оценяват въздействието на провежданите от тях политики върху включването на тази групи.

Осигуряването на образование за децата на гражданите на ЕС от ромски произход в Обединеното кралство представлява модел на добра практика на равнище на държава-членка, който е основан на ангажимента за социално включване. Прилагането на всеобхватни мултикултурни и антирасистки политики, както и конкретни политики, насочени към „цигани/роми/Travellers“, помага за развитието на образователна услуга, която интегрира и включва гражданите на ЕС от ромски произход.

Положителни регионални инициативи

Интегриран план за ромите в Каталония

Испания е важен пример сред страните, включени в проучването, за стратегическо планиране на регионално равнище на работата за подобряване на положението на ромите от други държави-членки. Формално испанската държава разполага с всеобхватен политически инструмент, който дава насоки за насърчаване

включването на ромите, *Programa de Desarrollo del Pueblo Gitano* [Програма за развитие за ромите]. Тази програма не засяга гражданите на ЕС от ромски произход от другите държави-членки. На равнището на регионалните органи, обаче, *Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya* [Интегриран план за ромите в Каталония („каталонският план“)]¹⁹ се приема като модел на добра практика по отношение на стратегическото регионално планиране за включване на ромите²⁰, специално насочен към ромите от други държави-членки, които живеят в Каталония.

Каталонският план е единствен пример в страните, включени в проучването, за ясно формулирано интегриране на проблемите на ромите от други държави-членки в стратегическата регионална политика за ромите. Първият *Pla integral del poble gitano a Catalunya 2005-2008* [Интегриран план за ромите в Каталония 2005—2008 г.] е насочен конкретно към положението на „ромите, които идват в Каталония от Източна Европа“, т. е. гражданите на ЕС от ромски произход от други държави-членки са посочени изрично и в плана са предвидени мерки за тях — това е уникална добра практика сама по себе си.²¹ Новият каталонски план разработва по-нататък тази дейност. Също така правителството е одобрило годишен бюджет за изпълнението му от 3,5 млн. EUR. Планът развива досегашната работа с гражданите на ЕС от ромски произход и представлява важен модел за другите регионални и национални органи.

Новият план е насочен конкретно към „ромите, които идват от страните в Източна Европа“, като предвижда четири различни политически действия. Наред с това планът ясно определя отговорността за, и участието на правителството във всяко от следните действия:

- **действие 6:** създаване на мрежа за насочване на спешните случаи, свързани с пристигането на роми от страните от Източна Европа. Представяне на мрежата;

Отговорен орган: Каталонското министерство на социалните дейности и гражданството — Секретариат за имиграцията;

- **действие 13:** координиране на Междуведомствения комитет, който работи с ромите от източноевропейските страни.

Отговорен орган: Каталонското министерство на управлението и публичната

администрация — Секретариат за гражданските действия;

- **действие 37:** провеждане на обучение за опознаване на групите новопристигнали роми от източноевропейските страни (обучение за професионалисти);

Отговорен орган: Каталонското министерство на социалните дейности и гражданството — Секретариат за имиграцията;

- **действие 39. 2.2:** насърчаване на постиженията в училище на учениците роми, които идват от източноевропейските страни. Осигуряване на училищно обучение за ромските деца от източноевропейските страни.

Отговорен орган: Каталонското министерство на образованието.²²

Макар да е още твърде рано да се оцени практическото приложение на новия каталонски план, принципът на насочване и включване на гражданите на ЕС от ромски произход в по-широки мерки за социално включване е много важен. Очевидно е, че в отговор на свободата на движение подобно стратегическо планиране е необходимо в целия ЕС. В **Испания** като цяло и в Каталония в частност този подход се свързва в положителен смисъл с практическата работа на организациите на гражданското общество, подкрепени със сериозно европейско и държавно финансиране. Поуката е, че където се изпълняват широкообхватни мерки за социална интеграция на ромите — местни граждани има вероятност и ромите от други държави-членки да се възползват от тях. В тази по-широка рамка включването на ромите от другите държави-членки в каталонския план е най-добрият пример за добра практика на регионално равнище.

Положителни местни инициативи

Интегриране на ромските семейства в Сесон

Франция предлага един полезен модел на положителна инициатива на малка община за интегриране на определен брой семейства на

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

граждани на ЕС от ромски произход. През октомври 2008 г. трибуналет в Мелон разпорежда принудителното извеждане на 15 румънски ромски семейства, които в продължение на няколко години живеят на площадката за лагеруване за Travellers в Сесон. Тогава община Сесон решава да подпомогне на своята територия четири семейства от общо 25 души, като даде приоритет на тези, чийто деца са записани на училище в общината. Община Сесон настанява тези семейства на ново място и започва изпълнението на план за тяхната социална интеграция.²³

Намерението на град Сесон е чрез тази инициатива да привлече вниманието на местните жители към факта, че интеграцията на чуждестранни семейства е възможна. Кметът заявява:

„[...] не можем да ограничим нашата политика на солидарност така, че само традиционните жители на Сесон да се възползват от нея. Градът не може да остане безучастен към тежкото положение на тези, които идват тук от други места, все едно не ни засяга какво се случва по света. В рамките на тази солидарност, кметството подпомага тези четири семейства при търсенето на работа, за уреждане на документите им, при търсенето на жилище и за това децата им редовно да посещават училище.“²⁴

Подготвен е договор между всички страни, участващи в инициативата, който очертава ролята и ангажиментите на всеки от социалните партньори за успеха на инициативата; с подписването на договора е поставено началото на проектите за семействата. Договорът е подписан на 14 ноември 2008 г. в присъствието на семействата, коалицията на граждански организации Romeuгоре²⁵ и представители на местните органи. Заместник-кметът изтъква: „този договор беше сключен с цел в по-голяма степен да успокои гражданите на Сесон, отколкото да определи работата ни с ромските семейства. Познавахме тези семейства от няколко месеца, няхахме притеснения за техния капацитет да спазват задълженията си.“²⁶

Семействата, местните органи и неправителствените организации, които участват в проекта, изглеждат много удовлетворени от резултатите от инициативата. В продължение на години семействата са били изправени пред изключителна нестабилност и несигурност, сега те има сигурни жилища и официална работа, а

децата им ходят на училище. Освен това проектът показва на някои скептично настроени жители на Сесон, че приемането на чуждестранни семейства не създава особени трудности. Тяхното присъствие в града вече не е обект на спорове.²⁷

На 10 юни 2009 г. местната администрация в Сесон проведе пресконференция за оценка на социалната интеграция на ромските семейства и преглед на договора от ноември 2008 г. В пресконференцията участваха също работодатели, учители и членове на неправителствената организация Romeuгоре, а кметът на Сесон заяви: „Във времена, когато много хора предпочитат да изгонят мигрантите без документи, вместо да ги интегрират, ние показваме, че да приемем тези ромски семейства, които преди са живели в много несигурно положение, не е проблем, когато съществува политическа воля“.²⁸

Интегрирани масови жилища в Пиза

От 2002 г. общината в Пиза, Италия организира програмата *Città sottili* [Незабележими градове] в сътрудничество с местната здравна служба *Unità Sanitaria Locale* [Местно здравно звено, USL] и няколко неправителствени организации. Програмата се изпълнява от USL и се финансира от регион Тоскана.²⁹ Главната цел на програмата е „да изгради пътища за социално включване на хората, които живеят в тежка социална изолация и в много лоши жилищни условия“.³⁰ Програмата включва „създаване съвместно с ромските общности, които живеят в общината, на програма за разработване с тяхно участие на механизъм за посредничество, който да осигури закриването на лагерите и възможност за социално включване“.³¹ Дейностите се подкрепят от трима ромски медиатори, като се провеждат редовни срещи между местните органи, НПО и ромската общност за очертаване на социалните потребности на тази общност и наблюдение на резултатите. Програмата е насочена към приблизително 450 роми от бивша Югославия и около 40 роми от Румъния, като основната цел е прякото участие на по-активните ромски семейства в дейности за подобряване на материалното им положение.

Програмата включва дейности за съдействие на ромските семейства, които живеят в сегрегирани „номадски лагери“ с лоши условия за живот, да открият възможности за жилищно настаняване в

интегрирани жилища под наем. Семействата получават подкрепа да се преместят от номадските лагери в стандартни жилища посредством предоставяне на жилища и сключване на „социален договор“ между семействата, социалните служби и собствениците на жилищата, който договор има за цел да гарантира автономия на семейството, подкрепа за планирането на бюджета за наема и комуналните разходи, и изготвяне и оценка на индивидуален план в рамките на програмата.

В рамките на тази програма ромските семейства получават помощ за достъп до жилища чрез договори за наем между собствениците и жилищни асоциации, които играят ролята на партньори в програмата и преотдават жилищата под наем на ромските семейства. Също така чрез посредническите дейности по програмата се подкрепя достъпът до обществени жилища и до налични в общността жилища, разходите за които се поемат изцяло от ромските семейства.

Между 2002 и 2007 г. над 400 роми, включително румънски роми, получиха помощ да напуснат номадските лагери. Окончателно бяха затворени четири номадски лагера, а обитателите им получиха достъп до интегрирани масови жилища. Семействата живеят в приемни центрове или в наети жилища. Освен това около 200 деца започнаха редовно да посещават училище.³²

При изпълнението на проекта не бяха избегнати и известни проблеми и трудности. Например, беше докладвано, че предварителното преброяване и планиране на дейностите в определени моменти е било възприемано от бенефициерите роми като елемент на контрол над техния живот.³³ Освен това бенефициерите по проекта са основно включените по време на началния етап на преброяване и планиране на дейностите; хората, които са пристигнали в **Италия** по-късно, в повечето случаи са изключени от програмата. И накрая, в медиите се появиха твърдения, че средства от тази програма са били използвани от местните органи за репатриране на роми в Румъния, при условие че те ще „се откажат“ от правото си на свободно движение и няма да се връщат в Италия за определен срок.³⁴

Въпреки това тази програма може да се счита за новаторска за **Италия** поради ясно заявената цел да се отиде по-далеч от подхода за „оборудвани номадски лагери“ като решение за жилищното настаняване на ромите. Както заяви един служител на USL 5 в Пиза: „Проектът се основава на логиката за елиминиране на

„ромските лагери“ като урбанистично и социално понятие“, [...] ние не искаме да създадем номадски лагер, който ще възпроизведе същите проблеми. Според нас номадските лагери действат като меда за пчелите, защото след като [бъдат създадени], проблемите рязко се увеличават. Ние се опитахме да преодолеем тази практика и да следваме пътя на включването. На практика данните, с които разполагаме, показват, че тези хора могат да получат дом и да изпратят децата си на училище.“³⁵ Според неправителствената организация Africa Insieme: „[Положителният резултат] се състои в това, че стотици хора бяха включени в програмата и сега имат жилища. Макар тази мярка да не обхваща всички, според нас е важно, че определен брой хора бяха включени в програмата, и че няколко лагера са затворени.“³⁶

Друг новаторски елемент е интегрираният подход на участниците от различните институции (общините, провинциите и регионите), НПО и ромската общност към изпълнението на систематични дейности. Партнирайки си, участващите организации се заеха координирано с решаването на проблемите, с които се сблъскват ромите, когато се опитват да получат достъп до работа, жилище, училищно образование и здравни услуги. Забележително е, че програмата се изпълнява успоредно с други проекти на НПО, които предоставят услуги за социално посредничество, подкрепа за заетост и образователни програми за ромските деца.³⁷

Инициативата предлага важни поуки за бъдещите мерки, но дали може да бъде приложена на друго място зависи от способността да се изгради силно и ефективно партньорство между различните сектори и равнища на управление. Това изисква работа в мрежа и сериозно ангажиране на институции, които могат да подхождат по комплексен и систематичен начин към решаването на разнородните по характер проблеми, пред които са изправени ромите, когато се опитват да получат достъп до жилище, работа, образование и здравни услуги.

Предотвратяване на детската просия в Кордоба

В **Испания** се изпълняват редица положителни инициативи на равнището на местната администрация. В Кордоба общината реализира

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

социален проект за предотвратяване на детската просия *под надслов Proyecto de Intervención Social de Calle para la atención y prevención de la Mendicidad Infantil* [Проект за социална работа на улицата за предотвратяване на детската просия].³⁸ Проектът включва осъществяване на контакт, информиране и привличане на вниманието на ромските майки, осигуряване на социална подкрепа и ясли, където децата на възраст до три години могат да бъдат оставяни на грижите на професионалисти, докато майките им просят.

Необходимо е да се подчертае новаторският характер на тази мярка предвид медийното внимание към ромските деца и просията, което в голяма степен обуславя обществената реакция към присъствието на граждани на ЕС от ромски произход в други държави-членки. Този проект представлява успешен модел за справяне без принуда с този проблем, основан на ангажимента за социалното включване.

Служител на местната администрация обяснява: „Забелязахме, че много ромски жени просят, водейки със себе си малките си деца. Докато в другите общини с това се справят чрез общински разпоредби, които забраняват просията, ние се опитахме да предложим алтернатива [...] *идеята е те [децата] да отидат в масовите детски ясли. През миналата година седем деца бяха прехвърлени [в интегрирани детски ясли]*“.³⁹

От 2004 г. общинските социални служби започнаха да изпълняват дейности за улесняване достъпа до социално подпомагане във и около нерегламентираните селища. Част от семействата бяха настанени временно в приюти, като в същото време специалната работна група, създадена към местния съвет по имиграцията, започна обсъждане на вариантите за по-нататъшни действия. Липсата на консенсус за цялостно решение накара общината да предприеме незабавни действия за облекчаване на положението на най-уязвимите членове на групата, а именно жените и децата. Целта на мярката е да предотврати детската просия и да съдейства за осигуряване на подходящи места за полагане на грижи и образование на децата.

Бяха формулирани няколко взаимосвързани цели: да се открият жените, които просят с децата си по улиците, да се предотврати детската просия и децата да се настанят в подходящи места, за да се подобри социалното включване, да се подобрят уменията на ромските майки да се грижат за децата си, да се осигури

информация и консултации относно социалното подпомагане и да се улесни достъпът до публични услуги, и да се гарантира достъп до здравни услуги и постоянно наблюдение на детското здраве.

Целевата група включва майки мигранти с деца или в напреднала бременност от източноевропейските страни, които са социално уязвими, без подходящо жилище и без средства да променят това положение. На практика бенефициери на този проект бяха румънски ромски майки и техните деца. Община Кордоба започна изпълнението на проекта през декември 2005 г., като той продължава да се изпълнява и до момента.

Основните дейности по проекта включват:

- създаване на екип за работа на улицата, състоящ се от един межкултурен медиатор и един преводач, с цел установяване на ситуации на социален риск и осигуряване на спешна информация и помощ на просещите ромски жени мигранти;
- създаване на дневен център за деца на възраст 0—3 години като свързваща услуга, която способства за интеграцията в обществените детски ясли; в дневния център се удовлетворяват основните потребности на децата, а в ателиета за майки се работи с майките във връзка с грижата за децата;
- телефонна линия, чрез която гражданите могат да сигнализират на общинската администрация за просещи деца.

Тези дейности се допълват от други подкрепящи дейности, като насочване на ромите към общинските центрове за социални услуги, предоставяне на информация и повишаване на осведомеността за рисковите фактори, свързани с просията с деца, управление на предоставянето на здравни карти и предоставяне на помощ за медицински прегледи, интервюта за работа и търсене на жилище.

Дейностите по проекта са координирани с общинските социални служби и местната полиция, както и с НПО, като се поставя ударение върху положителните мерки.

Някои от най-важните резултати от проекта към днешна дата са:

- значителен спад на броя на децата, въввлечени в просия по улиците — с около 85

процента. Броят на просещите жени също беше намален, но в много по-малка степен;

- децата редовно посещават *Servicio de Estancia Diurna Infantil* (общинската услуга дневни детски ясли). През 2008 г. 36 деца са били обгрижвани в ясли, а проектът е работил с около 30 майки. Развитието на децата, които редовно посещават детските ясли, е много положително по отношение на езиковите им умения и здравето им;
- активно участие на жените в социално-образователни семинари, където се разглеждат въпроси като социални умения, грижа за децата, сексуално здраве, хигиена, достъп до трудова заетост и др.;
- подобряване на първичната здравна превенция, по-специално по отношение на сексуалното и репродуктивното здраве, като в резултат повече жени прилагат методи за контрацепция;
- подкрепа за ромските майки при получаване на здравни карти. През 2009 г. са издадени 64 карти.

Реакцията на по-голямата част от населението като цяло се отчита като положителна. Заслужава да се отбележи и участието и ангажирането на някои ромски семейства, които първоначално не са били склонни да се включат. Някои семейства, които са успели да постигнат целите, бяха определени да участват в *Programa de Atención a Familias Extranjeras en Situación de Vulnerabilidad Social* (Програма за грижи за социално уязвими чуждестранни семейства): така наречените **Pisos Puente** (преходни апартаменти), управлявани съвместно от общината и *Fundación Secretariado Gitano*.

Контакти с местните органи

Както показва проучването, въз основа на което е изготвен настоящият доклад, гражданите на други-държави членки от ромски произход рядко търсят контакт с местните органи и по-специално с политическите представители.

Във **Франция** през септември 2008 г. националната коалиция на неправителствени организации, защитаващи правата на ромите, „*Romeurope*“ проведе среща с новоизбраните членове на органите за местно самоуправление на всички нива с цел привличане на вниманието им към положението на гражданите от ромски

произход от други държави-членки от ЕС и осигуряване на тяхната подкрепа за политиките за подобряване на положението на тези граждани. След срещата избраните представители подписаха следната декларация:

„Ние, избраните представители [...] сме изправени на различни равнища пред предизвикателството, което представлява пристигането на роми от източноевропейските страни на териториите, където управляваме. Като наблюдаваме човешкото страдание на ромите не можем да останем пасивни и безразлични [...] Граждани на Европейския съюз са лишени от правото на работа поради приетите от Франция преходни разпоредби, съгласно които българските и румънските роми не могат да се интегрират чрез работа. Това положение противоречи на идеята за Европа и поражда неравенство, а също така допринася за неуредения статут на пребиваването им във Франция и като следствие от това за тяхната изолация [...] ние искаме от държавата да прекрати преходния режим, който забранява на румънците и българите достъпа до работа и ги прави втора категория европейци.“⁴⁰

Този модел се основава на идеята, че партньорският обмен на информация/опит е надежден и плодотворен. *Romeurope* подкрепи тази инициатива, като събра около 150 подписа на членове на органите за местно самоуправление за декларацията. По този начин беше осигурена важна платформа за положителни мерки.⁴¹

В допълнение към тези текущи срещи на избраните представители се зароди една последваща инициатива. *Association des Maires de Grandes Villes de France (AMGVF)* [Сдружението на кметовете на големите френски градове, AMGVF] създаде работна група за ромите със задачата да координира подходите и мерките в отделните градове.⁴² Този координационен орган проведе вече три заседания и определи секретар със седалище в община Монтрой.

Действия на гражданското общество

Като предисловие при представянето на практиките на гражданското общество трябва да отбележим, че в резултат на проучването беше установено, че голям обем работа за подкрепа и включване на гражданите на ЕС от ромски произход се осъществява по-скоро от отделни граждани, отколкото от организации. В този смисъл гражданската отговорност и солидарност трябва да бъдат признати като значима добра практика: дори когато държавите-членки или НПО не прилагат добра практика в подкрепа на включването на ромите, много граждани на ЕС го правят. Когато НПО участват в дейностите за подпомагане на гражданите на ЕС от ромски произход, това често се основава на политическа солидарност, която също трябва да бъде приета като „добра практика“.

Създаване на мрежата от неправителствени организации за ромите Romeuгоре

Един от най-добрите примери във **Франция** е създаването на мрежа от НПО *Collectif national Droits de l'Homme Romeuгоре* [Национална група за правата на човека Romeuгоре].⁴³ Romeuгоре е неформална коалиция от организации за защита на правата на човека и организации на Travellers и ромите, създадена през октомври 2000 г. в Париж със задачата да подобри достъпа до основните права на ромите мигранти на френска територия и да се бори с дискриминацията и нарушенията на правата на човека, на които са подложени членовете на тази група във Франция. Romeuгоре работи като мрежа от национални и местни комитети за подкрепа и има три основни функции:

- първо, функция на наблюдател, т. е. да следи за нарушенията на правата на човека;
- второ, информационна функция, в изпълнение на която споделя опит и знания, разпространява информация сред членовете, изготвя инструментариум за доброволци, професионалисти и всички участващи лица;

- трето, функция на застъпник, в изпълнение на която оспорва ограниченията за наемане на работници от Румъния и България и организира кампании за равно третиране на всички граждани на ЕС.

Макар че Romeuгоре главно подкрепя и подпомага работата на своите членове, групата организира и различни видове дейности, например проучване на случаите на експулсиране и репатриране, като събира съответните свидетелски показания чрез своята мрежа; лобиране пред Министерството на имиграцията чрез използване на събраните доказателства и изпращане на писма, повдигачи въси, които пораждаат загриженост, а също така изгражда в партньорство с организацията Gisti мрежа от адвокати, които да обжалват заповедите за експулсиране или репатриране на граждани на ЕС от ромски произход.

Мрежата Romeuгоре е установила, че на практика правото на пребиваване във **Франция** зависи от правото на работа, а тъй като правото на работа все още е ограничено, условията за гражданите на България и Румъния от ромски произход във Франция не са се променили съществено с придобитото от тях гражданство на ЕС. На практика положението на част от лицата даже се е усложнило. Както посочва служител на Romeuгоре: „До 2007 г. българските и румънските роми бяха третирани като „чужденци“. Когато искаха да останат във Франция, те кандидатстваха за разрешение за пребиваване. Съществуваше процедура, която те спазваха. В практически план ромите знаеха какво да направят, за да останат във Франция, както и в други страни. В резултат от присъединяването [на България и Румъния] към ЕС и действието на Директивата за свободното движение от 2007 г. получаването на разрешение за пребиваване вече не е задължително. В резултат в много случаи префектурата тълкува това положение в смисъл, че те [ромите] не могат да кандидатстват за разрешение за пребиваване. При това положение гражданите на ЕС от ромски произход не разполагат с никаква възможност за обжалване. Към настоящия момент единственият им достъп до френското общество е чрез работа, което не е лесно, поради все още действащите ограничения за румънците и българите“.⁴⁴ Romeuгоре наблюдава състоянието на човешките права на ромите от други държави-членки и изготвя изчерпателен доклад.⁴⁵

В рамките на проучването не бяха установени никакви сходни дейности на НПО в тази област в нито една друга държава-членка и очевидно следва да бъдат извлечени важни поуки: „*Ромите от парижките предградия искаха да демонстрират два месеца преди решението за запазване на ограниченията за наемане на работа [на българи и румънци]. Ромеигоре помогна на ромите, като организира автобус, превоз, цялата необходима логистика, включително разрешението за провеждане на демонстрация и разгласи мероприятията в цялата страна чрез своята мрежа. Макар че ромите обикновено не обичат да привличат публично внимание, те се включиха в тази проява. И този път те привлякоха вниманието върху себе си, като настояваха за правото на работа и да получат възможност за участие в официалния пазар на труда. Те демонстрираха пред Националното събрание, Министерството на труда и Делегацията на Европейската комисия, като в демонстрацията участваха общо 300 ромите и 150 представители на НПО. Бяха проведени срещи с Делегацията на Европейската комисия. Делегацията поиска доклад за конкретните пречки и една група от участниците в проявата получи възможност да предостави лично доклада на Комисията на ЕС*“.⁴⁶

Подпомагане на интеграцията на ромите от източноевропейските страни

Fundación Secretariado Gitano (FSG) в Испания разработи изчерпателна програма от мерки във връзка с пристигането на граждани на ЕС от ромски произход, която може да бъде полезен модел на добра практика за НПО.⁴⁷ Програмата, която подпомага интеграцията на ромските имигрантски групи от източноевропейските страни (*Programa de fomento de la integración del colectivo gitano inmigrante procedente de países del Este de Europa*)⁴⁸, е може би най-добрият пример за реакция на национална НПО. Един от най-интересните елементи на програмата е съчетаването на финансиране от ЕС и национални, регионални и местни източници на финансиране плюс частно финансиране от спестовни банки.⁴⁹ Поради липсата на национална координация програмата не получи достатъчно внимание и публичност, тъй като работата се извършваше на местно равнище.

През 2006 г. FSG започна изпълнението на пилотна програма, насочена към ромските общности, които пристигат в Испания от Източна Европа. Това беше едно ново предизвикателство и нов опит за организацията, тъй като дотогава тя се е занимавала само с положението на испанските ромите. Институционалният ангажимент в момента се изразява в конкретна линия мерки (Линия мерки 4: Работа с ромите от Източна Европа) в рамките на Стратегическия план на FSG за периода 2009—2013 г.⁵⁰ Основната цел е да се съдейства за пълното социално включване на имигрантите ромите в Испания. За да постигне тази цел, FSG създаде връзки с новодошлите ромите и оцени тяхното положение. След това дефинира подходите за удовлетворяване на най-важните им потребности и подобряване на условията им на живот. Програмата им помогна да се обърнат към обществените и частните доставчици на услуги в градовете, в които живеят. Нейното изпълнение започна в пет града в Испания и към настоящия момент дейностите се осъществяват в Аликанте, Валенсия, Барселона, Авилес, Овиедо, Мадрид, Кордоба, Малага и Бургос. FSG обмисля разширяване на програмата в бъдеще.

Програмата включва действия в четири основни сфери: първоначална подкрепа, образование, жилищно настаняване и заетост. Подкрепата за достъпа на ромите до услуги е хоризонтална дейност, която помага за изграждане на увереност. Процесът е интензивен и в същото време много гъвкав. Към настоящия момент основната подкрепяща функция е да се преодолее дистанцията между ромите и публичните институции, доставчиците на социални услуги и обществото като цяло. Специалистите на FSG, които работят с ромите от други страни (един служител на проекта на пълно работно време във всеки град с изключение на Барселона, където те са четирима), определят потребностите и исканията и подпомагат достъпа до регистрация и базисни услуги. В координация с други програми на FSG (а също така и с други услуги и институции) FSG работи в следните области: информация, консултиране и придружаване за уреждане на административния статут и съдействие при различните процедури, насърчаване зачитането на основните права, по-специално във връзка с издаването на здравни карти, достъпа до здравни услуги, образованието на децата и достъпа до помощи, подпомагане на самостоятелността на имигрантите чрез провеждане на езикови курсове и курсове за ограмотяване и др., повишаване на осведомеността, по-специално сред

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

специалистите, работещи в сферите на социалните услуги, образованието и здравните услуги.

Образованието на ромските деца е приоритет. Дейностите в тази сфера включват повишаване на осведомеността на родителите роми и на училищните центрове, подкрепа за записване на училище и кандидатстване за училищни помощи (например безплатна храна); наблюдение на посещенията на училище и сътрудничество със специализираните училищни услуги (например звената за психо-педагогическо консултиране), активно участие в координационните механизми, като например изслушванията във връзка с отсъствията. Досега резултатите са добри и стотици ромски деца от други държави-членки успешно и редовно посещават училище. Също така беше постигната по-позитивна нагласа сред училищните центрове и учителския състав.

Достъпът на ромите от други държави-членки **до прилични и подходящи жилища** е друг приоритет, въпреки че в много случаи има пречки, които програмата не може да преодолее (например липса на достатъчно доход, липса на достъпно жилище и др.). Служителите на програмата помагат на бенефициерите да си търсят жилища, периодично посещават и оценяват състоянието на апартаментите, консултират ги във връзка с договорите за наем, помагат им при кандидатстването за помощи за наем и ги консултират в случай на принудителни извеждания. В някои случаи, като например в Кордоба, FSG работи в партньорство с общината по програмата за „преходни апартаменти“, която осигурява временно настаняване в наети апартаменти, месечни парични помощи за нисък доход и социално подпомагане на ромските семейства, които участват в процес на социално включване и интегриране на пазара на труда.

В Испания, дейностите за трудова заетост, които подпомагат интеграцията на пазара на труда, са в рамките на Оперативната програма на испанското правителство за Европейския социален фонд за периода 2007—2013 г.: *Programa Plurirregional de Lucha Contra la Discriminación* [Многорегионална програма за борба срещу дискриминацията]. Управляващ орган на програмата е Министерството на труда и имиграцията. Отделните части на програмата се изпълняват от няколко междинни звена (както публични, така и от частния сектор). FSG е едно от тези звена и изпълнява конкретна подпрограма, насочена към ромското население: *Programa Acceder; FSE 2007-2013 – Acciones*

dirigidas a la población gitana [Програма Acceder: ЕСФ 2007—2013 г. — Дейности, насочени към ромското население], чието изпълнение започна още през предишния програмен период на Структурните фондове (2000—2007 г.). Програмата съдържа част за ромите мигранти в главата „Контекст и ситуация“, както и линия за дейности в главата „Планирани действия“: ос 3 — мярка 2.5 „Дейности, насочени към подпомагане на социалната и икономическа интеграция на ромите имигранти“.⁵¹ Дейностите във връзка със заетостта представляват главно консултиране, обучение по социални умения и умения да се представят, професионално обучение, трудово посредничество с потенциални работодатели и подкрепа за търсене на работа. До декември 2008 г. в различните дейности по програмата са участвали общо 1 500 роми мигранти. От тях 94 % са румънски роми, а останалите са роми от България и Босна.

Програмата предлага някои важни поуки по отношение например на оценката на потребностите, която съдейства за разработването на описание на положението в много измерения, както и значението на добрата координация и сътрудничеството между публичните и частните заинтересовани страни.

За да се постигне реално въздействие, преките действия трябва да се осъществяват в съчетание с институционални действия и лобиране за повишаване на осведомеността и насърчаване на обществената отговорност за социалното включване на гражданите на ЕС от ромски произход от други държави-членки. Този обществен ангажимент трябва да се изпълнява на всяко равнище на властта — национално, регионално и местно — съобразно съответните правомощия и отговорности.

Служителите на FSG успяха да създадат много тесни връзки с общността, основани на взаимно доверие. Чрез *работа на улицата*, а също и чрез пътуване до Румъния с цел да посетят местата, откъдето идват ромските групи, които подкрепят, те можаха добре да вникнат в реалните потребности и предложените от тях дейности бяха приветствани от ромите. Тези методи на работа могат да послужат като източник на идеи за други подобни дейности.

Програмата показва също как Структурните фондове на Европейския съюз, като Европейския социален фонд (ЕСФ), могат да бъдат използвани ефективно в полза на гражданите на ЕС от ромски произход от други държави-членки.

При това в рамките на програмата беше привлечено и допълнително финансиране от различни правителствени институции на всички равнища, с които бяха сключени протоколи за сътрудничество. Дори когато тези институции участват само като спонсори, те повишават своята информираност за проблемите на гражданите на ЕС от ромски произход, като така се насърчава постепенната промяна на общата нагласа към гражданите на ЕС от ромски произход, които се установяват в Испания. Като пример за това може да се изтъкне, че през май 2009 г. президентът на Каталония изпрати писмо до регионалния директор на FSG, с което благодари и поздрави FSG за изпълнението на програмата.

„Право на училище, право на бъдеще“

В **Италия** от 2008 г. неправителствената организация Братство Св. Еджидио изпълнява в Рим проекта *Diritto alla scuola, diritto al futuro* [Право на училище, право на бъдеще] за подкрепа на образованието и включването на деца и семейства от общностите роми и синти, които живеят в регламентирани и нерегламентирани селища в шест общини на територията на града.⁵² До момента по проекта, който се финансира от правителството, е предоставена помощ на около 1 250 лица. Макар че проектът не е насочен изключително към ромските деца, те са значителен дял от бенефициерите му.

Основните цели на проекта включват предотвратяване на просията по улиците и отпадането от училище, насърчаване на пълноценното включване на децата роми и синти в училищния живот, предотвратяване на нетолерантността и насърчаване на съвместния живот.

Дейностите включват наблюдение и подкрепа на децата роми и синти, предоставяне на стипендии, дейности за приобщаване на родителите и семействата от ромски произход, повишаване на осведомеността за борба с антиромските нагласи, и мерки за социално подпомагане. Ромските медиатори подпомагат взаимодействието между училищата, институциите и родителите роми.

При анализа на проекта представителите на братство Св. Еджидио отбелязаха наличието на

трудности, свързани отчасти с „експерименталния“ характер на проекта, които налагат инвестиране на много време и енергия, за да се гарантира, че училищата и учителите разбират и осъзнават потребностите на ромите и синти, както и да се гарантира пълноценното и пряко участие на ромските семейства. Братството Св. Еджидио изрази загриженост за устойчивостта на проекта във връзка с недостатъчното и ограничено във времето правителствено финансиране. Проектът, чийто срок на изпълнение е 18 месеца, има бюджет от 200,00 евро, 90 % от който се финансира от правителството, а останалата част се осигурява от НПО. Не е ясно какво ще се случи след първоначалния 18-месечен период. Наред с това братството Св. Еджидио изтъкна и някои проблеми при получаването на пълно съдействие от училищата, което е решаващо за пълния успех на проекта. Независимо от това, братството Св. Еджидио смята, че проектът може лесно да бъде повторен на други места и е изключително важен, защото „е насочен към подобряване на образователните постижения на децата с преки методи и е лесно да бъде прилаган без каквито и да било „етнически прегради“ между учениците от всички култури“.⁵³

Група за управление на жилищен квартал

Проектът на организацията Oxfam в Глазгоу, Шотландия, **Обединеното кралство Група за управление на квартал Гованхил**, е насочен конкретно към гражданите на ЕС от ромски произход. Проектът спечели наградата Flourish на Градския съвет в Глазгоу за работата с ромската общност. Според Oxfam: „Когато преди пет години няколко хиляди роми започнаха да се заселват в Глазгоу, със сигурност се очакваха проблеми. Ромите търсеха по-добър живот в Обединеното кралство поради преследването и бедността, с които се сблъскват в Източна Европа. Те разполагаха с малко средства и знаеха малко английски език, не знаеха как да потърсят необходимата им подкрепа, бяха експлоатирани от работодателите и изправени пред враждебността на част от местното население. През 2006 г. Oxfam и местните здравни органи решиха да наемат двама души от ромската общност в Глазгоу, които да съветват другите и да им помагат да получат достъп до услуги. Наред с предоставянето на подкрепа на ромите ние искаме да помогнем за преодоляване на

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

*негативните нагласи сред техните съседи и местната общност и да направим така, че местните публични служби да се отзовават на потребностите на ромската общност. С времето се включиха повече хора. След няколко обсъждания беше сформирана Групата за управление на квартал Гованхил, която обедини публичния сектор, местните благотворителни организации, Oxfam и представители на самата общност.*⁵⁴

Проектът обедини усилията на различни заинтересовани страни за подобряване на благоустройството в квартала и подкрепа на новата общност. Всички седнаха на една маса и бяха ангажирани с целевата група, благодарение на което беше осигурен достъпът на ромските семейства до здравни грижи, а училищата получиха необходимите ресурси, за да подкрепят ромските деца. Групата също така повдигна въпроса за проблема с лошите работодатели и помогна за постигане на разбиране между различните групи. Ангажирането на общността в проекта имаше голямо значение за ромите и за всички в квартал Гованхил. Както изтъкна един представител на OXFAM: „...Чудесно е, че има местни органи, които са готови да работят с партньори и със самите общности. Пред нас все още има дълъг път, но Гованхил се движи във върната посока.”⁵⁵

Пътят напред

Разгледаните тук положителни инициативи са само малка част от проектите, изпълнявани в целия Европейски съюз за подпомагане на интеграцията на ромите, които включват или са конкретно насочени към гражданите на ЕС от ромски произход от други държави-членки на ЕС.

Местните инициативи могат да бъдат не по-малко важни от по-малките, именно защото са малки и разработват полезни интегрирани стратегии на микро равнище, които се реализират на равнището на реалните хора, а не на равнището на по-абстрактното понятие за „роми“. Именно на това микро равнище местните граждани и органи опознават ромите като хора, което води до повишаване на емпатията и солидарността.

Положителните инициативи имат всички шансове за успех, ако се спазват три важни условия:

- **първо, всички заинтересовани страни**, и по-специално местните органи, националните органи и организациите на гражданското общество **тясно да си сътрудничат и да включват бенефициерите**, в този случай ромите, както в разработването, така и в изпълнението на проектите. Това е особено ефективно, когато е свързано със стремежите и опита на гражданите от „приемащите общности“;
- **второ, да се прилага всеобхватен подход с взаимосвързани дейности във всички разнообразни области на обществения живот**, обхващащи, и това е особено важно, от заетостта до образованието, жилищното настаняване, здравеопазването и др. Мярка, която е насочена само в една област, рядко може да бъде толкова успешна;
- **трето, гравивно партньорство, което свързва вертикалните и хоризонтални равнища на управление**. Колкото по-активно е едно „интегрирано управление“, колкото по-тясно е сътрудничеството между различните ректори и равнища — доброволческо и в общностите, както и европейско, национално, регионално и местно управление, толкова по-вероятно е програмата да предостави позитивна, всеобхватна и включваща услуга на ромите.

Голяма част от описаните тук положителни инициативи са инициирани в отговор на конкретни потребности и рядко са част от цялостна национална или регионална стратегия.

Като се има предвид необходимостта ромите от другите държави-членки на ЕС да се интегрират в приемащите ги общности, е много важно да се приеме Рамкова стратегия за включване на ромите на равнище ЕС. Подобна стратегия трябва да установи общи минимални стандарти подобряване на положението както на местните, така и на имигрантските групи роми във всички държави-членки, като използва Структурните фондове на ЕС и Европейския социален фонд като основни механизми за финансиране.

ЕС и държавите-членки могат да вземат като пример испанския модел на използване на Структурните фондове за финансиране на програми за интегриране на ромите, обхващащи и роми от други държави-членки на ЕС. Очевидно работата на мрежата EURoma, която се състои от представители на дванадесет държави-членки и е ангажирана с популяризирането на използването на Структурните фондове за

повишаване на ефективността на политиките, насочени към ромското население, и за насърчаване на социалното включване на това

население, ще има централно значение в това отношение.⁵⁶

Подборът на представените в този доклад положителни инициативи е извършен въз основа на редица критерии, включващи следните изисквания:

- да подобряват положението с дискриминацията и равните възможности;
- да демонстрират положителното въздействие на законодателството и политиката по отношение на социалното включване на ромите от други държави-членки на ЕС;
- да са устойчиви;
- да подлежат на възпроизвеждане, включително в други държави-членки;
- в процеса на разработване и изпълнение на проектите да участват роми и ромски организации;
- да получават положителни отзиви от ромите бенефициери;
- да интегрират в политиката действия за решаване на проблемите на ромите от други държави-членки;
- да третират конкретни проблеми, засягащи жените, децата, възрастните хора и хората с увреждания от ромски произход, включени в политиките относно ромите и общите политики за социално включване;
- да демонстрират ефективно сътрудничество между отделните равнища на публичната администрация и гражданското общество.

Бележки

- ¹ Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО.
- ² Европейска комисия (2009 г.), Съобщение относно насоки за по-добро транспониране и прилагане на Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки, Брюксел, COM(2009) 313/4, стр. 8—9.
- ³ Европейска комисия, 'Moving and residing freely inside the EU: making this fundamental right a practical reality' („Свободно движение и пребиваване в рамките на ЕС: превръщане на това основно право в практическа реалност“), http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/citizenship/movement/doc_citizenship_movement_en.htm (04 октомври 2009 г.).
- ⁴ Вж. интернет страницата на EURES на адрес: <http://ec.europa.eu/eures/home.jsp?lang=en> (2 ноември 2009 г.).
- ⁵ Вж. 'What is your Europe – Citizens', („Каква е вашата Европа – Граждани“): <http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/index.html> (20 октомври 2009 г.).
- ⁶ Член 37 „По-благоприятни национални разпоредби“ гласи, че „разпоредбите на настоящата директива не засягат законовите, подзаконовите или административните разпоредби, определени от държава-членка, които биха били по-благоприятни за лицата, обект на настоящата директива“.
- ⁷ Milieu Ltd и Europa Institute (2008 г.), Conformity Study for Spain: Directive 2004/38/EC (Проучване на съответствието за Испания: Директива 2004/38/ЕО), достъпно на адрес: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/citizenship/movement/doc/spain_compliance_study_en.pdf (29 септември 2009 г.).
- ⁸ Испания/Real Decreto 240/2007 (16 февруари 2007 г.).
- ⁹ Milieu Ltd & Europa Institute (2008 г.), Conformity Study Directive 2004/38/EC for Spain (Проучване на съответствието за Испания: Директива 2004/38/ЕО), стр. 5.
- ¹⁰ Министерство за децата, училищата и семействата (2009 г.), School Admissions Code (Кодекс за прием в училищата), Лондон; DSCF, стр. 22, <http://www.dcsf.gov.uk/sacode/downloads/SchoolAdmissionsCodeWEB060309.pdf> (8 септември 2009 г.).
- ¹¹ Интервю с ромско семейство от Чехия, Манчестър, Обединеното кралство, 7 април 2009 г.
- ¹² Министерство за децата, училищата и семействата (2008 г.), The Inclusion of Gypsy, Roma and Traveller Children and Young People (Включването на деца и младежи от цигански, ромски и Traveller произход), Нотингам: Публикации на DfES, стр. 5—6, <http://publications.teachernet.gov.uk/eOrderingDownload/Inclusion%20of%20Gypsy%20Roma.pdf> (9 септември 2009 г.).
- ¹³ Министерство за децата, училищата и семействата (2008 г.), The Inclusion of Gypsy, Roma and Traveller Young People (Включването на младежи от цигански, ромски и Traveller произход), Нотингам: DSCF, стр. 10, достъпно на адрес: <http://publications.teachernet.gov.uk/eOrderingDownload/Inclusion%20of%20Gypsy%20Roma.pdf>
- ¹⁴ Министерство за децата, училищата и семействата (2008 г.), Raising the achievements of Gypsy, Roma and Traveller pupils (Подобряване на постиженията на учениците от цигански, ромски и Traveller произход), Нотингам: DSCF, <http://publications.teachernet.gov.uk/default.aspx?PageFunction=productdetails&PageMode=publications&ProductId=DCS F-00102-2008&>
- ¹⁵ Всяка служба за децата в Англия трябва да направи необходимата организация за насърчаване на сътрудничеството между а) органите на властта, б) всеки от съответните партньори на органите на властта и в) други лица или органи, за които органът на властта приема, че са подходящи, като лица или органи, които изпълняват функции или са ангажирани с дейности по отношение на децата на територията на компетентност на съответния орган на местната власт. http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2004/ukpga_20040031_en_3 (23 октомври 2009 г.).
- ¹⁶ Основната функция на Службата за образование на ромите е насърчаването на безпрепятствен достъп и пълно включване в масовата система за образование. Законът за расовите отношения [изменен] от 2000 г. задължава училищата при изпълнение на своите функции да премахнат незаконната расова дискриминация и да насърчат равните възможности и добрите взаимоотношения между расите. Това включва циганите и ирландските Travellers като признати етнически групи. Във всяко училище, независимо къде се намира то, може да има записани ученици от цигански, ромски или Travellers произход. Подобряването на постиженията на децата от цигански, ромски или Travellers произход е задължение на всеки участник в образователната система и представлява сериозна мярка за постигането на резултати от политиките за борба с образователната и социалната изолация. Циганите/ромите и Travellers от ирландски произход се определят като расови групи и са включени в Закона за расовите отношения като признати етнически малцинства.

- ¹⁷ Службите за първична здравна грижа се управляват от тръстовете за първична здравна грижа (PCT). В Англия има около 152 тръста за първична здравна грижа, всеки от които има отделна териториална компетентност. <http://www.nhs.uk/chq/Pages/1078.aspx?CategoryID=68&SubCategoryID=153> (22 октомври 2009 г.).
- ¹⁸ Годишното училищно преброяване на равнище на учениците, проведено през 2003 г., събира данни за етническия произход, които включват и данни за цигани/роми и Travellers от ирландски произход. От училищата се иска да оценят ефекта на своите политики върху включването на тези групи. Приема се, че след като циганите/ромите и Travellers от ирландски произход са включени в една категория, не е възможно да се направи разграничение между тях, за да се определят конкретните потребности на децата или семействата на мигрантите роми. От 11 януари 2007 г. този механизъм отчита и първия език на ученика. При годишното училищно преброяване на равнище на учениците вече е възможно да се прави съпоставка между информацията за етническия произход на ученика с други данни, като например за образователните постижения. Данни за успеха се събират на ключови стъпки 1, 2 и 3 и се съпоставят с етническия произход на детето. Също така е възможно да се прави съпоставка между данните за първи език с тези за образователните постижения и с други данни.
- ¹⁹ Generalitat de Catalunya (2009 г.), Pla Integral Del Poble Gitano a Catalunya 2009-2013, Departament de Governació i Administracions Públiques, Secretaria d'Acció Ciutadana.
- ²⁰ OSCE (2008 г.) Supplementary Human Dimension Meeting Final Report (Устойчиви политики за интеграцията на роми и синти, Заключителен доклад от срещата „Допълнително хуманно измерение“), 10—11 юли 2008 г., Виена, стр. 10 и 26, http://www.osce.org/documents/odhr/2008/10/33484_en.pdf (20 октомври 2009 г.).
- ²¹ Pla integral del poble gitano a Catalunya 2005-2008 г. стр. 271, 274 и 275, достъпен на адрес: http://www.gencat.cat/governacio-ap/ACCIO_CIUADANA/DOCS-FORMULARIS/Pla_poble_gitano.pdf (23 октомври 2009 г.).
- ²² Generalitat de Catalunya (2009 г.), Pla Integral Del Poble Gitano a Catalunya 2009-2013 г., Departament de Governació i Administracions Públiques, Secretaria d'Acció Ciutadana. стр. 292, 294, 302 и 304.
- ²³ Вж. 'Intégration en bonne voie pour les Roumains', в La République de Seine-et-Marne (15 юни 2009 г.).
- ²⁴ M. Legrand (2008 г.), 'La ville et quatre familles roms s'engagent à coopérer', Le Parisien (17 ноември 2008 г.).
- ²⁵ Вж. www.romeurope.org (22 октомври 2009 г.).
- ²⁶ Вж. 'Intégration en bonne voie pour les Roumains', в La République de Seine-et-Marne (15 юни 2009 г.).
- ²⁷ Вж. 'Intégration en bonne voie pour les Roumains', в La République de Seine-et-Marne (15 юни 2009 г.).
- ²⁸ Цитирано в интервю с Romeurope, Париж, Франция, 04 юни 2009 г. Вж. също: (2009 г.), 'La ville et quatre familles roms s'engagent à coopérer', Le Parisien (17 ноември 2008 г.) и 'Invitation à la presse Conférence de presse sur l'intégration de familles roumaines à Cesson, Hôtel de Ville, 10 juin 2009', съхранява се от автора на проучването.
- ²⁹ Интервю с длъжностно лице от общината, Пиза, Италия, 20 март 2009 г.
- ³⁰ A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове — Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007“), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г., http://www.anci.it/Contenuti/Allegati/presentazione_citta_sottili_2007.doc (22 октомври 2009 г.).
- ³¹ A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове — Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007 “), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г.
- ³² A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове — Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007 “), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г.
- ³³ Освен това правният статут на много роми от бивша Югославия и липсата на възможности за уреждане на статута им посредством действащото имиграционно законодателство „води до големи трудности и ограничава всеки проект, който е насочен към автономност и включване“, A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове - Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007 “), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г.
- ³⁴ „Италия: Кмет „плаща“ на ромите-циганите да напуснат града“, ADNkronos International, 21 май 2009 г., <http://www.adnkronos.com/AKI/English/Security/?id=3.0.3342187830>
- ³⁵ Интервю с длъжностно лице от общината, Пиза, Италия, 20 март 2009 г.
- ³⁶ A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове — Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007 “), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г.
- ³⁷ Проектите са описани в A. Sconosciuto, A. Minghi (ed), Незабележими градове — Програма на община Пиза с ромската общност на нейна територия — Резюме на проекта 2002—2007 г. („Le città Sottili – Programma della Città di Pisa con la comunità rom del territorio- Sintesi del Programma 2002-2007 “), Società della Salute Zona Pisana - Comune di Pisa - Azienda USL 5 di Pisa, юни 2007 г.

Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС

- ³⁸ Кордоба изпълнява и паралелна програма за осигуряване на временно настаняване в стандартни апартаменти, финансирана от общината в Кордоба и осъществявана съвместно с НПО. Програмата *pisos puente* [Преходни апартаменти] предоставя жилища в наети апартаменти, месечен доход, социални услуги и консултиране за работа на избрани ромски семейства, подписали договор за интеграция с общината.
- ³⁹ Интервю с длъжностно лице от общината, Кордоба, Испания, 17 март 2009 г.
- ⁴⁰ 'APPEL DES ELUS Pour une politique d'accueil et d'accès aux droits en direction des Roms d'Europe de l'Est installés en France' [Общинските представители апелират за политика на приемане и предоставяне на достъп до права на ромите от Източна Европа във Франция], <http://www.romeurope.org/?p=1398#more-1398>, (07 септември 2009 г.).
- ⁴¹ Интервю с Romeurope, Париж, Франция, 24 септември 2009 г.
- ⁴² Neuraud, Emmanuel, 2009 г., 'Accueil des Populations Roms: Mise en place d'un groupe de travail au sein de l'AMGVF' в *Grandes Villes Hebdo: La lettre des Maires de Grandes Villes de France* N° 804 - 8 Juillet 2009, Sommaire, стр. 5.
- ⁴³ Вж. Romeurope, www.romeurope.org (6 септември 2009 г.).
- ⁴⁴ Интервю с Romeurope, Париж, Франция, 24 септември 2009 г.
- ⁴⁵ Romeurope (2008 г.), Доклад 2007—2008 г., Париж: Romeurope, <http://www.statewatch.org/news/2009/jan/roma-in-europe-report-2008.pdf> (06 септември 2009 г.).
- ⁴⁶ Интервю с Romeurope, Париж, Франция, 24 септември 2009 г.
- ⁴⁷ Fundación Secretariado Gitano 2009 г., 'Programme for fostering the integration of the Romani immigrant groups from Eastern European countries' („Програма за подпомагане на интеграцията на групи имигранти от ромски произход от страните от Източна Европа“), Мадрид: FSG.
- ⁴⁸ Това не е официално заглавие, а по-скоро обобщаващ надслов за всички дейности с „ромите от чужбина“.
- ⁴⁹ Т. е. тази програма представлява както инициатива на гражданското общество, така и в известен смисъл сравнително рутинна дейност по Оперативната програма за ЕСФ. FSG е междинно звено по Оперативната програма. Допълнителна информация може да се намери на адрес: <http://www.gitanos.org> (1 декември 2009 г.).
- ⁵⁰ Fundación Secretariado Gitano (2009 г.), *Plan Estratégico 2009—2013* г., стр. 39, <http://www.gitanos.org/publicaciones/planestrategicoFSG09-13/> (17 септември 2009 г.).
- ⁵¹ Programa Plurirregional de Lucha Contra la Discriminación. Programa Acceder; FSE 2007-2013 - Acciones dirigidas a la población gitana. Documento Marco, декември 2007 г., стр. 19.
- ⁵² За допълнителна информация вж. <http://www.santegidio.org/index.php?pageID=840&idLng=1062> (20 октомври 2009 г.).
- ⁵³ Интервю с братство Св. Еджидио, Италия, 7 април 2009 г.
- ⁵⁴ 'Award-winning partnership with Roma in Glasgow' („Партньорство с ромите в Глазгоу, отличено с награда“), <http://www.oxfamblogs.org/ukpovertypost/2009/03/award-winning-partnership-with-roma-community-in-glasgow/> (8 септември 2009 г.).
- ⁵⁵ Цитирано в 'Award-winning partnership with Roma in Glasgow' („Партньорство с ромите в Глазгоу, отличено с награда“), <http://www.oxfamblogs.org/ukpovertypost/2009/03/award-winning-partnership-with-roma-community-in-glasgow/> (8 септември 2009 г.).
- ⁵⁶ 'What is EURoma?' (Какво представлява EURoma?), достъпно на адрес: <http://www.euromanet.eu/about/index.html> (9 септември 2009 г.).

Европейска комисия

Агенция на Европейския съюз за основните права

**Положението на гражданите на ЕС от ромски произход,
които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС**

Избрани положителни инициативи

Проект: FRA, Виена

Печатница: Издателство на Европейските институции

2010 - 22 стр, - 21 x 29.7 cm

ISBN-13: 978-92-9192-549-0

doi: 10.2811/35847

Голяма част от информацията на Агенцията на Европейския съюз за основните права е публикувана в интернет. Достъпът до нея е чрез уебсайта на FRA (<http://fra.europa.eu>).

© Агенция на европейския съюз за основните права, 2010 г.

Възпроизводството е разрешено с изключение на използването му за търговски цели, при условие че се цитира източникът.

Как да получим публикации на Европейския съюз?

Платени публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- от близката книжарница, като посочите заглавието, името на издателя и/или ISBN номера;
- като се обърнете пряко към един от нашите разпространители. За да получите координатите им, посетете следния адрес: <http://bookshop.europa.eu> или изпратете факс на следния номер: +352 2929-42758.

Безплатни публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- от представителствата или делегациите на Европейската комисия. За да получите координатите им, посетете следния адрес: <http://ec.europa.eu/> или изпратете факс на следния номер: +352 2929-42758.

FRA - European Union Agency for Fundamental Rights

Schwarzenbergplatz 11

1040 - Wien

Austria

Tel.: +43 (0)1 580 30 - 0

Fax: +43 (0)1 580 30 - 691

E-Mail: information@fra.europa.eu

<http://fra.europa.eu>

Publications Office

ISBN 978-92-9192-549-0

9 789291 925490